

Оқытушы: *Жанабек*
Бөлім бастығы: *Д. О. Мастерская*

2 – ДӘРІС. ЛЕКСИКА

Дәрістің тақырыбы: Лексика. Омонимдер. Синонимдер. Антонимдер.

Тема лекции: Лексика. Омонимы. Синонимы. Антонимы.

МАҚСАТЫ: Жаңа тақырыпты жан-жақты түсіндіру. Жаттығулармен жұмыс жасау. Сөздерді оқу, жаттау.

I. Кіріспе (введение)

Жаңа тақырып (Новая тема):

ОМОНИМДЕР (Омонимы)

Айтылуы, дыбысталуы бірдей, мағынасы әр түрлі сөздерді **омонимдер** деп атайды.

Сыртқы дыбысталуы жағынан омонимдер көп мағыналы сөздерге ұқсас келеді. Омонимдер мен көп мағыналы сөздердің айырмашылығы: көп мағыналы сөздер бір мағынадан тарағандықтан, түпкі мағынаның бірлігі сақталады, бір сөз табына қатысты болады, омоним сөздер мағыналары жағынан бір-бірінен алшақ болады әрі бір сөз табына жататын сөздер ғана кірмейді, олар әр сөз табынан құрала береді.

Мысалы: **жүз**.

- 1) **Жүз** кітап – заттың санын білдіретін сөз.
- 2) **Жүзі** жарқын – бет-әлпетті, түрді білдіретін зат есім.
- 3) **Пышақтың жүзі** – пышақтың қайралған, өткір жағы.
- 4) **Суда жүзу** – қимыл мағынасындағы сөз.

Омонимы – слова, одинаковые по звучанию и написанию, но разные по лексическому значению.

Омонимы могут быть не только лексическими, но и грамматическими, совпадающими либо только по звучанию, либо по написанию.

Например: *зАмок – замОк (сущ.), печь (сущ.) - печь (глагол.), лук - растение и лук – оружие, и другое*

Жаттығу (Упражнение):

1. Төмендегі мақалдарды оқып, омоним сөздерді табыңыздар (Прочитайте

пословицы и найдите в них омонимы).

1) Арық атқа қамшы жау (Худому коню плетка – враг).
Арық қазбасаң су келмейді (Если не прокопаешь арык, воды не будет).

2) Алма ағашынан алыс түспейді (Яблоко от яблони недалеко падает).

Алтын алма, алғыс ал (Получай благодарность, а не золото).

3) Кәрі кетеді, жас қалады (Старые уходят, молодые остаются).

Шын жыласа соқыр көзден жас шығады (Если человек плачет искренне, то даже у слепого из глаз текут слезы).

4) Қыс азығын жаз жина (Готовь сани летом).

Сөйлемдер (предложения):

Қызметтік хатты тезірек жаз! (Побыстрее напиши служебное письмо!)

5) Әйгерімнің көйлегі қара түсті (У Айгерим платье черного цвета).

Бүгін жаңалықтарды қара (Посмотри сегодня новости).

6) Шаш – қыздың көркі (Волосы – красота девушки).

Асқардың бетіне су шаш! (Облей водой лицо Аскара!)

7) Айжанның қасы қалың (У Айжан густые брови).

Үйдің қасында гүлдер өсті (Около дома выросли цветы).

Ит пен мысық бір-біріне қас (Собаки и кошки друг другу враги).

СИНОНИМДЕР (Синонимы)

Мағыналары жағынан бір-біріне жуық, дыбысталуы әр түрлі сөздерді *синонимдер* деп атайды.

Синонимдердің негізгі белгілері:

1. Сөздердің дыбысталуы әр алуан болуы тиіс.
2. Сөздер бір мағына төңірегінде болуы шарт.
3. Бір сөз табына ғана қатысты болады.

4. Сөйлемде сөзді синонимдес сөзбен ауыстырған жағдайда бір ғана сөйлем мүшесінің қызметін атқарады.

Мысалы: Жиналған ел (жұрт, қауым, әлеумет, көпшілік, халық, халайық) төраға сөзін ұйып тыңдады.

АНТОНИМДЕР (Антонимы)

Тілдегі мағыналары бір-біріне қарама-қарсы сөздерді *антонимдер* деп атайды. Мысалы: *жақсы-жаман; ескі-жаңа; пайда-зиян, т.б.*

Антонимдер – ойды әсірелеп, бейнелеп, сөзге зат, құбылыс, сапа, белгі, қимылды білдіретін сөзді қарама-қарсы жарастыра, қатар қою арқылы дәл, нақты ашудың құралы. *Мысалы: Үлкенге-ізет, кішіге-құрмет.*

Сөздердің барлығына бірдей антоним сөз табыла бермейді. Антоним болатын сөздер көбіне сапалық белгіні білдіретін сын есімдер мен қимыл-әрекетті анықтайтын етістіктерден болады.

Антонимдес сөздер бір сөз табына қатысты. Мысалы: *өтірік-шындық; биік-аласа; жоғары-төмен, т.б.*

Синонимы. Антонимы.

<p>Синонимы – слова одной и той же части речи, которые обозначают одно и то же, но отличаются друг от друга оттенками лексического значения.</p> <p><u>Родина, отчизна, отечество (сущ.)</u></p> <p><u>Интересный, увлекательный, занимательный (прил.)</u></p> <p><u>Строить, создавать, возводить (глагол)</u></p>	<p>Антонимы – слова одной и той же части речи с противоположным лексическим значением.</p> <p><u>Правда-ложь (сущ.)</u></p> <p><u>Далеко-близко (нареч.)</u></p> <p><u>Старый-новый (прил.)</u></p>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Для более точного выражения мысли. 2. Для выражения эмоциональной окраски. 3. Как средство преодоления неоправданного повторения одного и того же слова. 4. Как способ связи соседних 	<p>Для придания словам точности и выразительности.</p>

Жаттығу (Упражнение):

1. Төмендегі мәтінді оқып, синоним сөздерді табыңыздар. Мазмұнын айтыңыздар (Прочитайте текст, найдите в нем слова синонимы. Перескажите текст).

Менің Отаным – Қазақстан. Дүние жүзінде атамекеніміз жер көлемі бойынша тоғызыншы орында. Туған жеріміздің табиғаты өте әдемі. Әсіресе, Бурабай аймағы ерекше сұлу таулары мен көлдерімен, ормандары мен таза ауасымен танымал. Әйгілі жазушыларымыз Бурабай өлкесінің көркем табиғатын шығармаларында суреттеген. Біздің Бурабайды атақты Швейцарияға теңейді.

Қазақстан – тәуелсіз ел. Биыл бостандық алғанымызға жиырма бес жыл толды. Еліміз азаттық жолында көптеген қиындықтарға тап болды. Біздің батыл ұлдарымыз бен ержүрек қыздарымыздың ерліктері мәңгі тарихта қалады. Барлық Республика бойынша Тәуелсіздіктің 25 жылдығы тойланды. Мектептерде де мұғалімдер оқушылармен бірге ұлтжандылыққа баулитын іс-шаралар ұйымдастырды. Әр ұстаз өз шәкіртінің Отанға деген сүйіспеншілігін арттыруға тырысты.

2. Диалогты оқыңыздар. Антоним сөздерді табыңыздар (Прочитайте диалог. Найдите в них антонимы).

- Сәлем, досым! Қалың қалай? Сендерде ауа райы қандай?
- Сәлем, құрбым! Бізде бүгін ауа райы суық. Ал сендерде ше?
- Бізде керісінше күн жылы.
- Кеше Астанада күндіз қар жауды да, түнде боран соқты.
- Түсінікті. Бүгін Алматыда қаланың дәл ортасында үлкен, әдемі шыршаны орнатып қойды. Университеттің алдында да кішкентай шырша тұр.
- Керемет! Жаңа жылдың жақындағаны сезіледі. Сен демалыста не істейсің?
- Біз отбасымызбен алыста тұратын ағамызға қонаққа барамыз. Ал сен ше?
- Мен де туыстарыма қыдырып барамын. Бірақ олар жақын жерде тұрады.
- Жақсы онда. Сау бол! Демалысын қызықты өтсін.
- Рахмет. Сенің де. Сау бол!

Мақалдар (Пословицы):

1. Көз қорқақ, қол батыр.
(Глаза боятся, а руки делают)
2. Дос жылатып айтады,

Дұшпан күлдіріп айтады.
(Друг говорит колко, а враг – потешаясь)

3. Жақсы әке - жаман балаға қырық жылдық ризық
(Добрая слава отца сорок лет служит непутевому сыну)
4. Ағайын бірде араз, бірде тату.
(Родичи и ссорятся, и мирятся, но никогда не расходятся)
5. Жақыныңды жат етсең, Жатқа күлкі боларсың.
(Сторониться своих – стать посмешищем для чужих)

СӨЗДІКПЕН ЖҰМЫС. Сандар (Цифры)

ҚАЗАҚША	ОРЫСША
БІР	ОДИН
ЕКІ	ДВА
ҮШ	ТРИ
ТӨРТ	ЧЕТЫРЕ
БЕС	ПЯТЬ
АЛТЫ	ШЕСТЬ
ЖЕТІ	СЕМЬ
СЕГІЗ	ВОСЕМЬ
ТОҒЫЗ	ДЕВЯТЬ
ОН	ДЕСЯТЬ
ЖИЫРМА	ДВАДЦАТЬ
ОТЫЗ	ТРИДЦАТЬ
ҚЫРЫҚ	СОРОК
ЕЛУ	ПЯТЬДЕСЯТ
АЛПЫС	ШЕСТЬДЕСЯТ
ЖЕТПІС	СЕМЬДЕСЯТ
СЕКСЕН	ВОСЕМЬДЕСЯТ
ТОҚСАН	ДЕВЯНОСТО
ЖҮЗ	СТО
ЕКІ ЖҮЗ	ДВЕСТИ
ҮШ ЖҮЗ	ТРИСТА
ТӨРТ ЖҮЗ	ЧЕТЫРЕСТА
БЕС ЖҮЗ	ПЯТЬСОТ
АЛТЫ ЖҮЗ	ШЕСТЬСОТ
ЖЕТІ ЖҮЗ	СЕМЬСОТ

СЕГІЗ ЖҮЗ	ВОСЕМЬСОТ
ТОҒЫЗ ЖҮЗ	ДЕВЯТЬСОТ
МЫҢ	ТЫСЯЧА
ТӘУЛІК	СУТКИ
КҮН	ДЕНЬ
ТҮН	НОЧЬ
АПТА	НЕДЕЛЯ
АЙ	МЕСЯЦ
ЖЫЛ	ГОД
ҒАСЫР	ВЕК
ӨМІР	ЖИЗНЬ
УАҚЫТ	ВРЕМЯ

ҮЙГЕ: Ережелерді оқу, мақалдар мен сөздерді жаттау.